

Раздел 3 ВОСТОЧНАЯ ФИЛОЛОГИЯ

УДК=512.161

MALOV' UN SÖZLÜĞÜNE GÖRE YENİ UYGUR TÜRKÇESİNİN HOTEN AĞZINDAKİ SES OLAYLARI

Güllüdağ N.

Malov “Uygurskie Nareçiya Sintszyana. Tekstı, Perevodı, Slovar.” Moskova 1961 adlı eserinde Uygur Bölgesinden, Hoten, Yarkend, Kaşgar, Aksu, Turfan, Kuçar ağızlarından derlemeler yapmıştır. Bunları metinler, sözlük ve Rusça çevirisiyle birlikte neşretmiştir. Eserin sonunda 4375 kelimelik bir sözlük vardır. Biz çalışmamızda, Malov’un bu eserinin sözlük bölümünü esas alarak, buradaki sözcüklerin, Yeni Uygur Türkçesindeki şekli ile mukayesesini yaparak, Hoten ağızındaki ses değişmelerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yeni Uygur Türkçesi, Hoten Ağızı, Malov.

1.0 GİRİŞ

Doğu Türkistan, Çin’in toplam alanının yaklaşık altıda birini kaplayan en büyük idari birimdir. Türk dili tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Uygur Türkçesi, bu bölgede yaşayan 7 milyondan fazla Uygur tarafından ana dil olarak konuşulmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud, Uygur Türkçesini “halis Türkçe, en doğru Türkçe” olarak anmaktadır [2, s. 107]. Reşit Rahmeti Arat, Uygur Türkçesi için, “Türkçe, Çuvaş ve Yakut lehçeleri müstesna olmak üzere bugünkü Türk şiveleri için bir ana dil mahiyetindedir” demektedir [1, s. 398].

Uygur Türkleri, 1930’ lu yıllardan sonra (1930’lu yıllara kadar Çağatay Türkçesini kullanmışlardır) Urumçi ağızını merkez kabul eden Kaşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli vilayetlerinin ağızlarıyla birlikte Uygur Türklerinin tamamına yakınının dilini içine alan, merkezî bir şiveyi edebî dil hâline getirmişlerdir. Uygur Türkçesi, bugün Kazakistan’da Kiril alfabeli , Doğu Türkistan’da ise Arap alfabeli bir yazı dili olarak varlığını devam ettirmektedir. Tarihî Uygurca ile karıştırılmaması için Yeni Uygurca veya Modern Uygurca olarak da adlandırılan bugünkü Uygurca, Türk dilleri sınıflandırmalarında Doğu Türkçesi grubu içinde yer alır. Uygurcaya en yakın dil Özbekçedir. Doğu Türkistan’da Urumçi, eski Sovyetler Birliğinde ise İli ağızı temel alınarak kurulmuş olan Yeni Uygur yazı dilinin bir çok ağızı vardır [5. s. 25].

Kazakistan'daki Uygurların dili ise Tarançi ağzıdır. Kaşgar ağzı, Yeni Uygur yazı dilinin temelini oluşturmuştur, fakat özellikle 1960'lardan sonra İli ağzı yazı dili üzerinde etkisini arttırmış ve bazı özelliklerini yazı diline kazandırmıştır. Yazı dilinde aynı kelime için iki değişik imlânın kullanılması gibi tutarsızlıkları da daha çok bu duruma bağlamak gerekir [8, s. 21-22].

Talat Tekin'e göre; Doğu Türkçesi olarak da anılan Yeni Uygurcanın pek çok ağzı vardır. Bunlar kuzey ve güney ağzları olmak üzere başlıca iki grupta toplanır:

1. Güney ağzları:

a. Kaşgar-Yarkend ağzı.

b. Hoten- Kerija ağzı.

c. Aksu ya da Maralbaşı-Karaşar ağzı.

2. Kuzey ağzları: Çin Türkistanının kuzey-doğu ve doğu bölgeleri ile batı Türkistanda konuşulur. Bu ağzlar şunlardır:

a. Kuça-Turfan-Hami ağzı (Çin'de)

b. Tarançi ağzı (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan).

Bunlardan başka asıl Uygur bölgesi dışında kalan şu ağzlar da vardır.

c. Lobnor ağzı: (Lobnor vahasında Çarhalık ve Miran'da)

d. Hoten ağzı: (Batı Moğolistan'da Ubsu, Nur, Çirgis gölleri arasında)

Yeni Uygur yazı dili güney ağzları üzerine kurulmuştur [10, s. 136-137].

Yeni Uygurca ağzları Fundamenta'da güney ve kuzey ağzları olmak üzere ikiye ayrılır. Shaw (1875) tarafından genel olarak Türkî diye belirtilen bu grupta şu ağzlar mevcuttur.

1. Kaşgar-Yarkend ağzı, yeni Hisar ağzı ile.

2. Hoten Kerija ağzı , Çerçen ağzı ile.

3. Aksu ağzı (aynı Dolan ile Maralbaş ve Karaşar ağız özellikleri).

Bu günkü yazı dilinin esası olan otonom Uygur Devleti Nsin-Chiang'da kullanılan güney ağzı bu ülkenin güney ve güney-batı bölgelerinde konuşulur. Kuzey ağzları Çin Türkistan'ının doğu ve kuzey-doğu bölgeleri ile batı Türkistanda konuşulur. Onlar ikiye ayrılır:

4. Kuça, Turfan, Hami ağzları.

5. Tarançi ağzı.

Yukarıda zikredilen ağzlardan oldukça kuvvetle fark göstermesine rağmen, Yeni Uygurca'nın ağzlarından birisini daha saymak gerekir.(Salar Ağzı)

6. Salar ağzı: Hsün-ha otonom bölgesinde

7. Lobnor ağzı: Lobnor vahalarında

8. Hoten ağzı: XIX. yy. sonlarında Kalmuk savaş esirlerinin çocukları olan Batı Moğolistan içinde ile Cihirgis-Nur gölleri arasında 400 çadır Hoten bulunmaktaydı.

9. Sarı Uygurlar Sentral-Kansu. Sunan ve Yükuda bölgesinde kullanılır [9. s. 529].

Yukarıdaki ağız sınıflandırmaları az çok coğrafi yerleşime göre yapılmıştır. Bildiğimiz gibi Batı-Türkistan vahalarında 2000 yılı aşkın bir süredir önemli karayolları bulunmaktadır. Bu yüzden belirli ağızların korunması için bu sahanın durumu müsait olmamıştır. Aslında Yeni Uygurca ağızlar arasındaki fark oldukça azdır. Bu da sınıflandırma için zorlukları beraberinde getirmektedir.

Uygur Türklerinin ağızları hakkında farklı görüşlerin olması Uygur Türkçesini ağızlara ayırmada kullanılan usul ve ölçütlerin çeşitli olmasından kaynaklanmaktadır. N.İ. İlminskiy bütün Doğu Türkistanda Uygurların kullandığı bir dil olduğunu şive farkının ise az olduğunu belirtmektedir. S. Ye. Malov, İlminskiy 'in görüşünü desteklemekle beraber Lopnur ağzını ayrı göstermektedir. G. Yaring, belirsiz geçmiş zaman eki –Miş'i ölçü olarak Uygur dili ağızlarını kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırır [4, s. 13].

Uygur Türkleri, zengin bir edebiyat geleneğine sahiptir. Altun Yaruk, Nom Bitig, Maytrisimit gibi eserler bu dönemde verilmiştir. Budist ve Maniheist Uygur edebiyatından sonra Uygur Türkleri tarafından meydana getirilen eserler; Müşterek Orta Asya edebî dilinin mahsulleridir. XV yüzyıldan sonra Müşterek Orta Asya Türkçesinin tarihi mirasına bağlı olarak ortaya çıkan Çağatay Edebiyatı XIX yy. başlarına kadar Uygur Türklerini de içine alan bir dil ve edebiyat alanı olmuştur [3, s.169-170].

S.Ye. Malov “Uygurskie Nareçiya Sintszyana. Tekstı. Perevodı. Slovar” Moskova 1961 adlı eserinde Uygur Bölgesinden, Hoten, Yarkend, Kaşgar, Aksu, Turfan, Kuçar ağızlarından derlemeler yapmış, bu derlemeleri metinler, sözlük ve Rusça çevirisiyle birlikte neşretmiştir. Eserin sonunda 4375 kelimelik bir kelime hazinesinin olması da ayrı bir öneme haizdir.

Biz çalışmamızda, Malov'un [6] bu eserinin sözlük bölümünü esas alarak, buradaki sözcüklerin, (her sözcüğün yanında hangi ağıza ait olduğu verilmiştir) Yeni Uygur Türkçesindeki şekli ile mukayesesini yaparak, Hoten ağzındaki ses değişmelerini ortaya koymaya çalıştık.

2.0 ÜNLÜLER

2.1 Ünlü Kalınlaşması

i > ı

kih (YUT) > kış “kırk”, kismak (YUT) > kıs “ilmikli kapan”, kimar (YUT) > kımar (Ar.)“kumar”, kil- (YUT) > kıl- “yapmak”, kizil (YUT) > kızıl “kırmızı”,yamin (YUT) > yamın “büro”, ogri (YUT) > ogır “hırsız”, sarig (YUT) > sarıg “sarı”,sasik (YUT) > sasık “çürük”,sodayi (YUT) > sodayı (Ar.)“özlem”, taki (YUT) > takı “daha, halen”, tatlik (YUT) > tatlıg “tatlı”, sila- (YUT) > sıla- “okşamak”, sim (YUT) > sım (Far.)“mil”, sin- (YUT) > sın- “kırılmak, batmak”, sir (YUT) > sır “cila”, tagarçi (YUT) > tagaçı “çuvalcı”, piçak (YUT) > pıçık

“bıçak”, sogçı (YUT) > sogçı “yetim”, bayiki (YUT) > bayıki “deminki”, kerındaş (YUT) > karındaş “kardeş”, agri (YUT) > agrı “hasta”, aginak(YUT) > agınak “uzun,sallanan küpe”, alvasti (YUT) > alvastı “albastı, şeytan”, aldi (YUT) > aldı “ön”, aldinki (YUT) > aldındaki “önceki”, yagi (YUT) > yağı “düşman”, kizar- (YUT) > kıza- “ateşlenmek”, kiliç (YUT) > kılıç “kılıç”, kildur- (YUT) > kıldur- “kıldırmaq”, kırmızı (YUT) > kırmızı “kırmızı”, kiskaç (YUT) > kıskaç “cımbız”, kişkir- (YUT) > kışkiit- “davet etmek”, keci (YUT) > kıcı “hardal”, zigir (YUT) > zıgıi “keten”, kargış (YUT) > kargış “lanet”, kasıval (YUT) > kasıval “kerpeten, kıskaç”, ketik (YUT) > katık “yoğurt”, yigim (YUT) > yığın “yığın, toplam”, kamçı (YUT) > kamçı “kamçı”, yig- (YUT) > yığ- “toplamak”, hazir (YUT) > haziri (Ar.) “şimdi”, hanika (YUT) > hanıkam “hanımefendi”, diñdiñ (YUT) > diñdiñ “tıpır tıpır etme”, esil- (YUT) > esil- “asılmak”, is (YUT) > ısı “koku”, altmiş (YUT) > atmış “altmış”, hanım (YUT) > hanım “hanım”, iş-tan (YUT) > iştan “pantolon”, çik- (YUT) > çık- “çıkmaq”, kig (YUT) > kığ “doğal gübre”

i > a

paytima (YUT) > paitama “ayak bezi”, ayiki (YUT) > bayıkı “deminki”, ogurli- (YUT) > ogurla- “çalmak”, mumli- (YUT) > mumla- “mumlamak”, ramizan (YUT) > ramazan (Ar.) “ramazan”, sayri- (YUT) > sara- “kuş cıvıldaması”, sirli- (YUT) > siila- “cilalamak”, toyli- (YUT) > toila- “düğün yapmak”, tasmiçi (YUT) > tasmaçi “kemerci”,

tolgi- (YUT) > tolga- “döndürmek”, taşli- (YUT) > taşla- “atmaq”, oyni- (YUT) > oina- “oynamak”, againi (YUT) > againa “erkek kardeş”, akli- (YUT) > akla- “kabuğunu temizlemek”, kaşli- (YUT) > kaşla- “kaşmaq”, bayiki (YUT) > bayaka “deminki”,

yumşi- (YUT) > yumşa- “yumuşamak”, yıgli- (YUT) > yığla- “ağlamak”, haydi (YUT) > haida “ünlem”, çili- (YUT) > çıla- “ıslatmaq”, kakiri- (YUT) > gakra- “kükremek, bağırmaq”, onli- (YUT) > onla- “düzeltmek”, oti- (YUT) > ota- “yabani otları koparmak”

ohşi- (YUT) > ohşa- “benzemek”, çugli- (YUT) > çugla- “toplanmaq”, şakiri- (YUT) > şakira- “şakırdamak”, anli- (YUT) > anla- “anlamak”, kadi- (YUT) > kada- “takmaq”, essilamueleyküm (YUT) > assalamaleikum (Ar.) “merhaba”

e > a

kelem (YUT) > kalem (Ar.) “kalem”, sesik (YUT) > sasık “çürük”, ketik (YUT) > katık “yoğurt”, kerındaş (YUT) > karındaş “kardeş”, çarşembe (YUT) > çâşambe (F) “çarşamba”, mepe (YUT) > mapa “iki tekerli araba”, nametmençililik (YUT) > namatmançilik “keçe esnaflığı”. saet (YUT) > saat (Ar.) “saat”, salamet (YUT) > salamat (Ar.) “sağlık, sıhhat”, sendel (YUT) > sandal (Far.) “sandal”, sendeleç alma (YUT) > sandeleç alma “elma çeşidi”, sepra

(YUT) > sapre (Ar.)“kusma”, tügmen (YUT) > tügüman “değirmen”, tembur (YUT) > tamur “tambur”, terep (YUT) > tarap (Ar.)“taraf”,terike (YUT) > tarik (Ar.)“yol” , parçe (YUT) > parça (Far.)“parça”, dane (YUT) > dana (Far.)“tane”, havançe (YUT) > avança (Ar.)“havan”, adem (YUT) > adam (Ar.)“insan”, ekel- (YUT) > akel- “ulaştırmak”, amanet (YUT) > amanat (Ar.)“emanet”, meşuk (YUT) > maşuk (Ar.)“sevgili”, kegez (YUT) > kagaz “kâğıt”, hezret (YUT) > hazret (Ar.)“hazret”

yanduruvet- (YUT) > yanduvat- “kusmak”, heklik (YUT) > hakla (Ar.)“haklı”, helk (YUT) > halka (Ar.)“halk”, düget (YUT) > duvat (Ar.)“mürekkep hokkası”, elley (YUT) > elilla “ninni”, hunise (YUT) > humsa (Ar.)“eşcinsel”, körek (YUT) > korak “körük”, essilamueleyküm (YUT) > assalamaleikum (Ar.)“merhaba”, eyt- (YUT) > ait- “konuşmak”, eyvan (YUT) > aivan “teras”, ağıçem (YUT) > ağaça “hanım abla”, divane (YUT) > divana (Far.)“dilenci”, daçen (YUT) > daçan “kuruş”, lezzet (YUT) > lezza (Ar.)“lezzet”, hencer (YUT) > hancar (Ar.)“hançer”, perice (YUT) > pica (Far.)“peçe”

ö > o

öy (YUT) > oi “ev”, körük (YUT) > korak “körük”

ö > u

görüstanlık (YUT) > gurustallık (Far.)“mezarlık”, çögün (YUT) > çugun “sürahi”

ü > u

bücek (YUT) > buc (Ar.)“köşe”, düldül (YUT) > duldul (Ar.)“Peygamberimizin devesi”, dünya (YUT) > dunya (Ar.)“dünya, zenginlik”, dürbün (YUT) > durbul (Far.)“dürbün”, gülhana (YUT) > gulhana “çiçek bahçesi”, görüstanlık (YUT) > gurustallık (Far.)“mezarlık”, güllük (YUT) > gulluh “gül bahçesi”, gül (YUT) > gul (Far.)“çiçek, gül”, çögün (YUT) > çugun “sürahi”, kündüz (YUT) > kunduz “gündüz”, sünbül (YUT) > sumbul (Ar.)“sümbül”üçün (YUT) > uçun “için”, cüp (YUT) > cup (Far.)“çift”, zümret (YUT) > zumret (Far.)“zümrüt”, essilamueleyküm (YUT) > assalamaleikum (Ar.)“merhaba”

2.2 Ünlü Genişlemesi

i > e

meslihiet (YUT) > meslehet (Ar.)“tavsiye”, egri (YUT) > ögre “eğri”, bayiki (YUT) > bayekı “deminki”, mügdi- (YUT) > mügüde-“uykuya dalmak”, nayiti (YUT) > nayeti (Ar.)“çok”, midiri- (YUT) > midile- “kıpırdamak”, pürki- (YUT) > püke- “serpmek”, revendiçilik (YUT) > revendeçilik (Far.)“seyyar satıcılık”, piş- (YUT) > peş- “yetişmek, pişmek”, sözli- (YUT) > sözle- “söylemek”, siz (YUT) > sez “siz”, sekilek (YUT) > sekelek “kadın tarağı”, seri (YUT) > sere “her defasında”, tiktür- (YUT) > tektür- “diktirmek”, tile- (YUT) > tele- “istemek”, tiz (YUT) > tez “diz”, amin (YUT) > amen

(Ar.)”amin”, Bürki- (YUT) > Bürke- “örtmek”, yörgi- (YUT) > yögre- “sarmak”
yüklü- (YUT) > yükle- “yüklemek”, hazir (YUT) > hazer (Ar.)“hazır”, dessi-
(YUT) > desse- “üzerine basmak, ezmek”, iç- (YUT) > êç “içmek”, çibili- (YUT)
> çibele- “sarmak”, çişli- (YUT) > çişle- “dişlemek”, vezir (YUT) > vezer
(Ar.)“vezir”, mesiçi (YUT) > peseçi “ayakkabıcı”, kiydür- (YUT) > keidur-
“giydirmek”, kim (YUT) > kem “kim”, bir (YUT) > ber “bir”, igiçi (YUT) > igiçe
“abla”, bina (YUT) > bena (Ar.)“bina”, yi- (YUT) > ye- “yemek yemek”, kepin
(YUT) > kepen (Ar.)”kefen”, enigu (YUT) > ine “işte o”

u > a

soguk (YUT) > sugak “soğuk”, huşluk (YUT) > hoşlak “hoşnutluk”, ogul
(YUT) > ugal “oğul”, soru- (YUT) > sura- “sormak”, bogunak (YUT) > boganak
“havadaki toz”

boguz (YUT) > bogaz “yem, gıda”, kaçugu (YUT) > kâçiga “şahin”, argumak
(YUT) > argamak “yarış atı”, munda (YUT) > manda “çalılık, bitki”, boyun (YUT)
> boyan “boyun”, oyun (YUT) > oyan “oyun”, şorluk (YUT) > şurlak “tuz madeni”,
yumulak (YUT) > yumalak “yuvarlak”, sual (YUT) > saval (Ar.)“soru”, soktur-
(YUT) > soktar- “dövdürmek”

u > e

rus (YUT) > resle (Far.)”dürüst”, muhabbet (YUT) > mehebbet (Ar.)”sevgi”

u > o

kursak (YUT) > korsak “kursak, mide, karın”, şul (YUT) > şol “şu”, eşşaptul
(YUT) > eşşaptol “şeftali çeşidi”, bolaptu (YUT) > bolapto “tamam”, cadu (YUT)
> cado , “büyük bıçak”, huş (YUT) > hoş (Far.)“hoş”, huşluk (YUT) > hoşlak
“hoşnutluk”, çokuluk (YUT) > çokoluk “yükseklik, şu (YUT) > sol “şu”, tepe”,
şaptul (YUT) > şeptol (Far.)“şeftali”, bugday (YUT) > bogdai “buğday”, kulak
(YUT) > kolak , “kulak”, şundag (YUT) > şondah “böyle”

ü > e

neşpüt (YUT) > neşvet (Far.)“armut çeşidi”, tüzük (YUT) > tüzek “doğru, dürüst”,
könül (YUT) > könel “gönül”, ölüm (YUT) > ülem “ölüm”, ötük (YUT) > ütek
“ayakkabı”, kömül- (YUT) > kömel- “gönüllü olmak”, bugün (YUT) > bügen “bugün”,
ölük (YUT) > ülek “ölüm”, ölüm (YUT) > ölem “ölüm”, ötküz- (YUT) > ötkez-
“geçirmek”, körün- (YUT) > küren- “görünmek”, körün- (YUT) > küyen- “gözükmek”

2.3 Ünlü Daralması

a > ı

maysa (YUT) > maısı “ilkbahardaki ilk yeşillik”, piçak (YUT) > piçık “bıçak”.
dora (YUT) > durı (Far.)“ilaç”, harman (YUT) > hııman “harman”. kuta (YUT) >
kutı “kutu”, tamaka (YUT) > tamakı “tütün”. kanda (YUT) > kenı “nerede”. şuta
(YUT) > şutı “merdiven”

e > i

ket- (YUT) > kit- “gitmek”, elley (YUT) > elilla “ninni”, eşek (YUT) > işek “eşek”, yette (YUT) > yeti “yedi”, neçak (YUT) > niçek “ne zaman”, meşedin (YUT) > mişedin “buradan”, perence (YUT) > perica (Far.)”örtü”, tere (YUT) > teri “deri”, perihan (YUT) > pirihon (Far.)”falcı”, perice (YUT) > piice “(Far.)”peçe”, es (YUT) > is “hafıza”, et- (YUT) > it- “etmek, yapmak”, er (YUT) > ir “koca”, enigu (YUT) > ine “işte o”, yelim (YUT) > ilim “yapıştırıcı”, ez- (YUT) > iz- “ezmek, çiğnemek”, bayveççe (YUT) > beivetçi “mirasyedi”, bel (YUT) > bil “bel”, ber- (YUT) > bir- vermek”, heç (YUT) > hic (Far.)”hiç”, çemen (YUT) > çimen (Far.)”çimen”, kekeç (YUT) > kikeş “dilsiz”, şenbe (YUT) > şembi (Ar.)”cumartesi”, rende (YUT) > yendi “rende”, çine (YUT) > çini “porselen”, deve (YUT) > doi “dev”, iger- (YUT) > igir- “örmek”

o > u

dozah (YUT) > duzah (Far.)”cehennem”, çoñkur (YUT) > çukur “çukur”, çoruk (YUT) > çuruk “çarık”, şota (YUT) > şuta “merdiven”, boya- (YUT) > buya- “boyamak”, boy (YUT) > bui “boy”, polat (YUT) > pulat (Far.)”demir”, soy- (YUT) > suy- “deri yüzmek”, kol (YUT) > kul “el, kol”, oçaklık (YUT) > uçalık “ocaklı”, oçuk (YUT) > uçuk “açık”, oğuçi (YUT) > uguçi “zehirci”, okur (YUT) > ukur “ahır”, tonur (YUT) > turun “fırın”, toşkan (YUT) > tuşkan “tavşan”, tonu- (YUT) > tunu- “tanınmak”, oku- (YUT) > uku- “okumak”, bova (YUT) > buva “büyük dede”, yogan (YUT) > yugan “büyük”, tohu (YUT) > tuhi “tavuk”, soguk (YUT) > sugak “soğuk”, ogal (YUT) > ugal “oğul”, soru- (YUT) > sura- “sormak”, şorluk (YUT) > şurlak “tuz madeni”

ö > ü

tögmen (YUT) > tügmen “değirmen”, töge (YUT) > tüge “deve”, möşük (YUT) > püşük “kedi”, tömür (YUT) > tümü “demir”, körüş- (YUT) > kürüş- “görüşmek”, köter- (YUT) > küter- “kalkmak”, möşük (YUT) > müşük “kedi”, göş (YUT) > güş (Far.)”et”

bölek (YUT) > bülek “ayrı”, öçke (YUT) > üçkö “keçi”, çögili- (YUT) > çügül- “dönmek, dolaşmak”, tüşek (YUT) > çüyek “döşek”, çönek (YUT) > çünek “saban izi, evlek”, öz (YUT) > üz “kendî, öz”, öy (YUT) > üi “ev”, körün- (YUT) > küyen- “gözükmek”, köm- (YUT) > küm- “gömmek”, kör- (YUT) > kür- “görmek”, köç- (YUT) > küç- “taşınmak”, körün- (YUT) > küren- “görünmek”, köter- (YUT) > kütür- “kalkmak”, ölüm (YUT) > ülem “ölüm”, ötük (YUT) > ütek “ayakkabı”, ölük (YUT) > ülek “ölü”

2.4 Ünlü İncelmesi**a > e**

naşiker (YUT) > neşiké (Far.)”kavun”, bayveççe (YUT) > beivetçi

“mirasyedi”, muhabbet (YUT) > mehabbet (Ar.)”sevgi”, sepra (YUT) > sapre (Ar.)”kusma”, makan (YUT) > mekan (Ar.)”mekân”, manlay (YUT) > meñi “alın”, salam (YUT) > selem (Ar.)”selam”, sendal (YUT) > sendél (Far.)”örs”, sepra (YUT) > sepré (Ar.)”safra”, tacigül (YUT) > tecgül (Far.)”kırmızı çiçek”, pa (YUT) > pelek “ot”, lazim (YUT) > lézim (Ar.)”lazım”, ayna (YUT) > éinék (Far.)”ayna”, hesap (YUT) > ésép (Ar.)”hesap”, apar- (YUT) > aper- “getirmek”, yaman (YUT) > yémél “kötü”, baraver (YUT) > beraber (Far.)”beraber”, ha.....ha (YUT) > he.....he “ya....ya”, hemra (YUT) > hémçé (Far.)”yol arkadaşı”, çatak (YUT) > çidek “tartışma”, ziba (YUT) > zive (Far.)”güzel”, uka (YUT) > ükem “küçük kardeş”, vay (YUT) > vei “vay, ünlem”, gunalik (YUT) > ginéllik (Far.)”günah”, pavan (YUT) > pèvén “avcı, yavcı”, şemşat (YUT) > şemşet “kılıç”, lilla (YUT) > lille (Ar.)”Allah”, ayile (YUT) > éilé “aile”, çaç (YUT) > çeç “saç”, şaptul (YUT) > şeptol (Far.)”şeftali”

a > i

uça (YUT) > uruçi “cetvel, ölçek”, jumşat- (YUT) > yumşit- “yumuşatmak”, laçin (YUT) > liçin “şahin”, agamça (YUT) > agamçi “ip, halat”, kandasen (YUT) > kanisen “neredesin”, çatak (YUT) > çidek “tartışma”

u > ü

mezlum (YUT) > mezzüm (Ar.)”kadın”, pentur- (YUT) > pendür- “aldatmak”, su (YUT) > süi “su”, mubarek (YUT) > mübarek (Ar.)”mübarek”, muştum (YUT) > müşt (Far.)”yumruk”, çugu- (YUT) > çügül- “dönmek,dolaşmak”, uka (YUT) > ükem “küçük kardeş”

2.5 Ünlü Düzleşmesi

u > ı

soluk (YUT) > solık “delik”, tonu- (YUT) > tonı- “tanımak”, seypuñ (YUT) > seïpiñ “terzi”, boyun (YUT) > boyın “boyun”, baldur (YUT) > baldır “önce”

u > i

gunalik (YUT) > ginellik (Far.)”günah”, kaçugu (YUT) > kâçiga “şahin”

ü > i

küyogul (YUT) > kiyoglan “damat”, neşpüt (YUT) > neşvit (Far.)”armut”

2.6 Ünlü Yuvarlaklaşması

a > o

dervaza (YUT) > dervoza (Far.)”şehir kapısı”, aptava (YUT) > aptova (Far.)”maşrapa”, yak (YUT) > yok “yok”, duahan (YUT) > duahon (Far.)”üfürükçü”, hatun (YUT) > hotun “hatun”, ma (YUT) > mo “soru eki”, perihan (YUT) > pirihon “falçı”

a > u

oglan (YUT) > oglun “delikanlı, oğul”, sugar- (YUT) > sugur- “sulamak”, dola (YUT) > dolu “omuz”, dora (YUT) > duru (Far.)”ilaç”, şuta (YUT) > şutu “merdiven”

e > ö

tüge (YUT) > tügö “deve”, üçey (YUT) > üçöge “bağırsak”, deve (YUT) > dögor (Far.)”dev”, deve (YUT) > dör (Far.)”dev”, egri (YUT) > ögre “eğri”, öçke (YUT) > üçkö “keçi”

e > ü

ünce (YUT) > yüncü “inci”, jüger- (YUT) > yügür- “koşmak”, külke (YUT) > külgü “gülüş”, köter- (YUT) > kütür- “kalkmak”, körset- (YUT) > kösüt- “göstermek”, jüger- (YUT) > yügür- “koşmak”, günce (YUT) > güncü (Far.)”pirinç“

i > ü

pış- (YUT) > püş- “olgunlaşmak”, siydik (YUT) > südük “sidik”, tiz- (YUT) > tüz- “dizmek”, tepçiri- (YUT) > tēpçür- “erimek”

2.7 Ünlü Türemesi

hemmeyle (YUT) > hemmēneme (Far.)”hepimiz”, mügdi- (YUT) > mügüde- “uykuya dalmak”, agri- (YUT) > ağır- “hasta olmak”, su (YUT) > süi “su”, helk (YUT) > halka (Ar.)”halk”, vaht (YUT) > vakit (Ar.)”zaman”, oğlan (YUT) > ogul “oğlan”, köylek (YUT) > kögilek “gömlek”, şükür (YUT) > şükri (Ar.)”şükür”, perk (YUT) > pēkı (Ar.)”fark”, vec (YUT) > veci (Ar.)”yöntem, sebep”, üçile (YUT) > üçöile “üçü birlikte”, zümret (YUT) > zümüret (Far.)”zümrüt”, ademzat (YUT) > adamizat (Ar.)”insan”, rus (YUT) > urus “rus”, sukçi- (YUT) > sukıç- “kaşımak”, pütkü (YUT) > pütük “mektup”, kuyt- (YUT) > kurut- “kurutmak”, haman (YUT) > hıman (Far.)”harman”, üçey (YUT) > üçöge “bağırsak”, jügrı- (YUT) > yügür- “koşmak”, tügmen (YUT) > tügüman “değirmen”

2.8 Ünlü Düşmesi

kakiri- (YUT) > gakra- “kükremek”, çögüli- (YUT) > çügül- “dönmek, dolaşmak”, hunise (YUT) > humsa (Ar.)”eşcinsel”, terike (YUT) > tarik (Ar.)”yol”, çamagur (YUT) > çamgur “turp”, emse (YUT) > emisē (Far.)”o halde, eğer”, emizek (YUT) > emçēk “kadın göğsü”, jügrı- (YUT) > yügür- “koşmak”, işaret (YUT) > şēnē (Ar.)”işaret”, padişa (YUT) > patşa (Far.)”padişah”, çigir (YUT) > çigrık “çıkırık”, cakali- (YUT) > çagla- “ilan etmek”, ayile (YUT) > hayle “aile”, yonu- (YUT) > yon- “yontmak”, keriz (YUT) > kerz (Ar.)”borç”. işit- (YUT) > it- “işitmek”, karaürük (YUT) > kayüyük “erik ağacı”, agri- (YUT) > ağır- “hasta olmak”, emiri (YUT) > emyi (Ar.)”emir”, lilla (YUT) > lla “Allah”, taşa (YUT) > taş “dış”, sile (YUT) > sle “siz, sizler”, soru- (YUT) > sor- “savurmak”, munaki (YUT) > munak “üzüm çeşidi”, padişa (YUT) > padşa (Far.)”padişah”, küyogul (YUT) > kiyoglan “damat”, tepçiri- (YUT) > tēpçür- “erimek”, deve (YUT) > dör “dev”, şükür

(YUT) > şükri (Ar.)“şükür”, şaptula (YUT) > şeptol “şeftali”, essilamueleyküm (YUT) > assalamaleikum (Ar.)“merhaba”

2.9 Yarı Ünlünün Tam Ünlü Haline Gelmesi

peyda (YUT) > peida (Far.)”peyda olmak”, haydi (YUT) > haida “haydi, ünlem”, öy (YUT) > üi “ev”, öy (YUT) > oi “ev”, bugday (YUT) > bogdai “buğday”, paytima (YUT) > paitama “ayak bezi”, toyli- (YUT) > toila- “dügün yapmak”, paypak (YUT) > paipak “yün çorap”, manlay (YUT) > manlai “alın”, şeyge (YUT) > şeige “şuraya”, vay (YUT) > vai “vay, ünlem”, aylık (YUT) > aılık “aylık”, kurguy (YUT) > kurgui “küçük şahin”, lay (YUT) > lai “kil”, maymun (YUT) > maimun (Far.)”maymun”, koy- (YUT) > koi- “koymak”, toyluk (YUT) > toilik “başlık parası”, oymak (YUT) > oimak “yüksük”, guy (YUT) > gui “şeytan”, çay (YUT) > çai “çay”, turumtay (YUT) > turumtai “avcı kuş”, ay (YUT) > ai “ay”, eyt- (YUT) > eit- “konuşmak”, soyma (YUT) > soima “kelek”, toy (YUT) > toi “dügün”, paypak (YUT) > baipak “çorap”, üy (YUT) > üi “ev”, bay (YUT) > bai “zengin”, ayvan (YUT) > aivan (Far.)”teras”, ayna (YUT) > einek (Far.)“ayna”, may (YUT) > mai “yağ”, büyma (YUT) > büima “kıyafet kıvrımları”, vay (YUT) > vei “vay, ünlem”, söy- (YUT) > söi- “öpmek”, kuyt- (YUT) > kuit- “kurutmak”, peyşenbe (YUT) > peişembe (Far.)“perşembe”, seyşenbe (YUT) > seişembe (Far.)“salı”, tolunay (YUT) > tolamai “dolunay”, kiygak (YUT) > kiigak “kenar”, boyun (YUT) > boin “boyun”, boy (YUT) > bui “boy”

3.0 ÜNSÜZLER

3.1 Ünsüz Düşmesi

yer (YUT) > ye “yer”, süydük (YUT) > südük “sidik”, siler (YUT) > sle “siz, sizler”, kızar- (YUT) > kıza- “ateşlenmek”, tagarçi (YUT) > tagaçı “çuvalcı”, sayri- (YUT) > sara- “kuş cıvıldamak”, tarbus (YUT) > tavuz “karpuz”, köynek (YUT) > könek “gömlek”, boyal- (YUT) > boya- “boyamak”, altmış (YUT) > atmış “altmış”, ötkerme (YUT) > ötkeme “süzgeç”, pordak (YUT) > podak “erkek üreme organı”, utuval- (YUT) > uturvat- “kaybetmek”, tur- (YUT) > tu- “kalmak”, titret- (YUT) > titet- “titretmek”, yırt- (YUT) > ît- “yırtmak”, tavar (YUT) > tava “çin ipeği”, tarbus (YUT) > tavuz “karpuz”, arhar (YUT) > âka “dağ keçisi”. ortak (YUT) > otak “ortak”, dar (YUT) > da (Far.)”dar ağacı”, bayrak (YUT) > bayak “bayrak”, ayir- (YUT) > ayi- “ayırarak”, arpa (YUT) > apa “arpa”, arslan (YUT) > aslan “arslan”. yarma şaptol (YUT) > yama şaptol “yarma şeftali”, jirt- (YUT) > ît- “yırtmak”, yurt (YUT) > yut “kasaba”. yurtçilik (YUT) > yutçılık “yurtçuluk”, harduk (YUT) > haduk “yorgunluk”, dorga (YUT) > dôga “amir, üst”, bar (YUT) > vâ “var”,

hüner (YUT) > hüne (Far.)”hüner”, çar (YUT) > ça “alaca”, depter (YUT) > depte (Far.)”defter”, beri (YUT) > vei “hepsi, her şey”, kirpik (YUT) > kipik “kirpik”, kirpiklik (YUT) > kipiklik “kirpikli”, arka (YUT) > âka “arka”, kavak (YUT) > kava “kabak”, kar (YUT) > kâ “kâr”, yorga (YUT) > yoga “at”, bazar (YUT) > bazâ “pazar”, erkek (YUT) > ekek “erkek”, gerden (YUT) > geden (Far.)”boyun”, derya (YUT) > deye “nehir”, derd (YUT) > dâd (Far.)”keder, hastalık”, kurut- (YUT) > kuit- “kurutmak”, yüz (YUT) > üz “yüz”, piyale (YUT) > piale (Far.)”kâse”, hay (YUT) > ha “haydi, ünlem”, öydek (YUT) > ödek “ördek”, keyin (YUT) > kein “arka, sonra”, juy- (YUT) > yu- “yıkamak”, buyruk (YUT) > buruk “emir”, gayip (YUT) > gaip (Ar.)”gizli, saklı”, baha (YUT) > baa (Ar.)”fiyat”, şah (YUT) > şa (Far.)”şehzâde”, ul (YUT) > u “o”, çal- (YUT) > ça- “müzik âleti çalmak”, sürt- (YUT) > sür- “temizlemek”, vaht (YUT) > vah (Ar.)”zaman”, ayrıl- (YUT) > arıl- “ayrılmak”, ey (YUT) > i “ey”, maraş- (YUT) > mara- “gözlemek”, isteş- (YUT) > iste- “aramak”, boguzlaş- (YUT) > boguzla- “kesmek”, süñgüç (YUT) süñüç “su yolu”, süpürge (YUT) > süpüre “süpürge”, kögilek (YUT) > köinek “gömlük”, yalangaç (YUT) > yalanaç “çıplak”, kañşañ (YUT) > kañşa “kaş arası, çıkıntı”, duva (YUT) > dua (Ar.)”dua”, işit (YUT) > it “köpek”, tanap (YUT) > tana “bitki lifi, bitki ipi”, kakhah (YUT) > kahka “gülme, çığlık”, kandasen (YUT) > , anisen “neredesin”, tügüt (YUT) > tügö “deve”, gürünc (YUT) > güncü (Far.)”pirinç “, körset- (YUT) > kösüt- “göstermek”, yelim (YUT) > ilim “yapıştırıcı”, kanda (YUT) > kenı “nerede”, perence (YUT) > perica (Far.)”peçe”, tömür (YUT) > tümü “demir”, çuñkur (YUT) > çukur “çukur”, manlay (YUT) > meñi “alın”, naşiker (YUT) > neşike (Far.)”kavun çeşidi”, hesap (YUT) > esep (Ar.)”hesap”, lilla (YUT) > lla “Allah”, buyru- (YUT) > bûr- “emretmek”, oçaklık (YUT) > uçaluh “ocaklı”, işit- (YUT) > it- “işitmek”, karçiga (YUT) > kâçiga “şahin”, havançe (YUT) > avança (Ar.)”havan”, tögürmen (YUT) > tügüman “değirmen”, tambur (YUT) > tamur “tambur”, sagat (YUT) > saat (Ar.)”saat”, otak- (YUT) > ota- “yabani bitki koparmak”, ağıçem (YUT) > agaça “hanım abla”, deve (YUT) > doi “dev”, pürki- (YUT) > püke- “serpmek”, hemmeylen (YUT) > hemmeneme (Far.)”hepimiz”, perk (YUT) > pekı (Ar.)”fark”

3.2 Ünsüz Türemesi

ya (YUT) > yar “yay”, , kişkir- (YUT) > kışkiri- “davet etmek”, kosak (YUT) > orsak “mide, kursak”, çigir (YUT) > çigrık “çıkırık”, ayile (YUT) > hayle “aile”, deve (YUT) > dögör “dev”, yna (YUT) > einek (Far.)”ayna”, şu (YUT) > şol “şu”, yögi- (YUT) > yögre- “sarmak”, ügü (YUT) > üngür “mağara”, könek (YUT) > könlek “gömlük”, vah (YUT) > vaht (Ar.)”zaman”, işare (YUT) > şaret (Ar.)”işaret”, kögü (YUT) > kögüm “görüşme”, çeçke (YUT) > çeçker “öğle

vakti”, muş (YUT) > müşt (Far.)“yumruk”, agamça (YUT) > argamçi “kalın ip”, uka (YUT) > ükem “küçük kardeş”

ünce (YUT) > yüncü “inci”, çugu- (YUT) > çügül- “dönmek, dolaşmak”, sual (YUT) > saval (Ar.)“soru”, hek (YUT) > halka (Ar.)“halk”

3.3 Ünsüz Değişmesi

r > i

pir (YUT) > pii (Far.)”pir, koca”, perice (YUT) > piice (Far.)“peçe”, kiçkir- (YUT) > kıçkıit- “davet etmek”, sirli- (YUT) > siila- “cılalamak”, hazir (YUT) > hazii (Ar.)“şimdi”, hüner (YUT) > hünei (Far.)“hüner”, zigir (YUT) > zıgii “keten”, sugur- (YUT) > sugui- “ipi iğneden geçirmek”, sir (YUT) > sii “cila”, tömürçi (YUT) > tömüüçi “demirci”, tersa (YUT) > teisa (Far.)”Hıristiyan”, attur- (YUT) > attui- “ip eğirmek”, kirkak (YUT) > kııgag “kenar”, iger- (YUT) > igii- “örmek”, eger- (YUT) > egii- “dokumak”, kör- (YUT) > köi- “görmek”ü harman (YUT) > hiiman (Far.)“harman”, perence (YUT) > piice (Far.)“peçe”

v > b

kovzak (YUT) > kobzak “kabuk”, tevip (YUT) > teyip (Ar.)”hekim”, hever (YUT) > hébér (Ar.)”haber”, baraver (YUT) > beraber (Far.)“beraber”

j > y

julgun (YUT) > yulgun “ılgın ağacı”, jumulak (YUT) > yumalak “yuvarlak”, jigli- (YUT) > yıgla- “ağlamak”, jurt (YUT) > yurt “ülke”, jür- (YUT) > yür- “yaşamak”, jigirme (YUT) > yıgıme “yirmi”, jip (YUT) > yip “ip”, jirt- (YUT) > yırt- “yırtmak”, juvaş (YUT) > yuvaş “sessiz, yavaş”, jumşi- (YUT) > yumşa- “yumuşamak”, jig- (YUT) > yıg- “toplamak”, jum- (YUT) > yum- “yummak”, jumşat- (YUT) > yumşat- “yumuşatmak”, jürek (YUT) > yürek “kalp”, jiñne (YUT) > yiñne “iğne”, jügri- (YUT) > yügür- “koşmak”, jumşat- (YUT) > yumşit- “yumuşatmak”, jigin (YUT) > yıgın “yığın”

g > v

haga (YUT) > hava “hava”, cuga (YUT) > cuva “kürk”, düget (YUT) > duvat (Ar.)“mürekkep hokkası”

v > g

tuvak (YUT) > tugak “kapak”, sovak (YUT) > sugak “soğuk”, deve (YUT) > dögör (Far.)“dev”

n > m

peyšenbe (YUT) > peişembe (Far.)”perşembe”, hunise (YUT) > humsa (Ar.)“eşcinsel”, şeşenbe (YUT) > seişembe (Far.)”salı”, tolunay (YUT) > tolamai “dolunay”, şenbe (YUT) > şembé (Far.)”cumartesi”, kan (YUT) > kamkus “kan”, düşenbe (YUT) > düşembe (Far.)”pazartesi”, şenbe (YUT) > şembi (Ar.)“cumartesi”, hemmeylen (YUT) > hemmeneme (Far.)“hepimiz”, yeni (YUT) > yem “yeni”

r > y

nevre (YUT) > nevye (Far.)"torun", torva (YUT) > toyva "torba", küknevre (YUT) > kükünnevye "torun evladı", kerek (YUT) > keyek "gerek", zümret tag (YUT) > zümyet tag "Zümürüt Dağı", irade (YUT) > iyade (Ar.)"irade", körün- (YUT) > küyen- "gözükmek", emiri (YUT) > emyi (Ar.)"emir", karaürük (YUT) > kayäyük "kara erik"

ç > t

çişlik (YUT) > tişlik "dişli", çüş- (YUT) > tüş- "düşmek", bayveççe (YUT) > beivetçi "mirasyedi"

r > l

musurman (YUT) > musulman (Ar.)"Müslüman", midiri- (YUT) > midile- "kıpırdamak"

h > g

ohan- (YUT) > ogan- "uyanmak", ustuhan (YUT) > ustugan (Far.)"kemik"

m > p

möşük (YUT) > püşük "kedi", mesiçi (YUT) > peseçi "ayakkabıcı"

n > l

teñne (YUT) > teñle "leğen", dürbün (YUT) > durbul (Far.)"dürbün", azgan (YUT) > azgal "yaban gülü", yaman (YUT) > yemel "kötü"

l > n

palal (YUT) > palan "yumuşatılmış saman", köylek (YUT) > könek "gömlek", köylek (YUT) > köinek "gömlek"

y > g

köynek (YUT) > kögilek "gömlek", üçey (YUT) > üçöge "bağırsak", sodayi (YUT) > sodagi (Ar.)"özlem"

3.4 Tonlulaşma

k > g

sak (YUT) > sag "sağ", külke (YUT) > külgü "gülüş", kakiri- (YUT) > gakra- "kükremek", kandak (YUT) > kaidag "nasıl, hangisi", üñkür (YUT) > üngür "mağara"

tugluk (YUT) > tuglug "bayraklı", serik (YUT) > serig "sarı", uluk (YUT) > ulug "büyük", uruk (YUT) > urug "meyve çekirdeği", aşlik (YUT) > aşlıg "tahıl, yiyecek", bağlaklik (YUT) > bağlaglıg "bağlı", andak (YUT) > andag "böyle", aşlik (YUT) > aşlıg "yiyecek, tahıl", çişlik (YUT) > çişlıg "dişli", şundak (YUT) > şundag "böyle", kiçik (YUT) > kiçig "küçük", kuraşlik (YUT) > kuraşlıg "bileşim", kuyrukluk (YUT) > kuruklug "kuyruklu", cakali- (YUT) > çağla- "ilan etmek", kebiristan (YUT) > gurustan (Far.)"mezarlık", serik (YUT) > sarig "sarı", kiygak (YUT) > kiğag "kenar", ünkür (YUT) > üngür "mağara"

t > d

murat (YUT) > murad (Ar.)”murat, istek”, toñ (YUT) > doñ “titreme”, pentur- (YUT) > pendür- “aldatmak”, çatak (YUT) > çidek “tartışma”

p > b

mehbup (YUT) > mehub (Ar.)”sevgili”, pit (YUT) > büge “bit”, paypak (YUT) > baipak “çorap”

3.5 Tonsuzlaşma

c > ç

cakali- (YUT) > çagla- “ilan etmek”, gürünc (YUT) > gürünç (Far.), keci (YUT) > kıcı “hardal”

g > h

kig (YUT) > kih “gübre”, şundag (YUT) > şondah “böyle”

g > k

tüg- (YUT) > tük- “bağlamak”, sorag (YUT) > sorak “soru”, sag (YUT) > sak “sıhhatli”, kig (YUT) > kık “doğal gübre”, gulaç (YUT) > kulaç “kulaç”, üleg (YUT) > ülek “ölü”

z > s

taz (YUT) > tas “kel”, aciz (YUT) > acis (Ar.)”güçsüz, kadın”, eziz (YUT) > ezis (Ar.)”aziz, saygıdeğer”, kevez (YUT) > keves “pamuk”

3.6 Süreksizleşme

h > k

tahta (YUT) > takta (Far.)”tahta”, tehi (YUT) > takı “daha, halen”, ahtar- (YUT) > aktar- “toprağı kazmak”, vaht (YUT) > vakıt (Ar.)“zaman”, arhar (YUT) > âka “dağ keçisi”

3.7 Sızıcılışma

b > v

gurbetçilik (YUT) > gurveçilik (Ar.)”gurbetçilik”, yolbas (YUT) > yolvas “kaplan”, ziba (YUT) > zive (Far.)”güzel”, bar (YUT) > vâ “var”, tarbus (YUT) > tavuz “karpuz”

ç > ş

eçkü (YUT) > eşkü “keçi”, kamçuk (YUT) > kamşuk “ağız”, kekeç (YUT) > kikeş “dilsiz”

k > h

sakal (YUT) > sahal “sakal”, kık (YUT) > kih “gübre”, takta (YUT) > tahta (Far.)”tahta”, baktur- (YUT) > bahtur- “bakmaya zorlamak”, cik (YUT) > cih “çok fazla”, akşam (YUT) > ahşam (Ar.)”akşam”, şundak (YUT) > şondah “böyle”, güllük (YUT) > gullah”gül bahçesi”

3.8 Benzeşme

yamanlık (YUT) > yamallık “kötülük”, mezlum (YUT) > mezzüm (Ar.)“kadın”, görüstanlık (YUT) > gurustallık“mezarlık”, ustuhan (YUT) > ussuhan (Far.)“kemik”

3.9 Metatez

sönzek (YUT) > söznek “frenji”, yörgi- (YUT) > yögre- “sarmak”, torva (YUT) > tovyta “torba”, kenizek (YUT) > kezinek “kraliçe kölesi”, çiray (YUT) > çiyar “yüz”, tonur (YUT) > turun “fırın”

4.0 Hece Türemesi

köz (YUT) > közlek “göz”, resul (YUT) > rusulilla (Ar.)“Allah’ın elçisi”, uça (YUT) > uruçi “cetvel, ölçek”, pa (YUT) > pelek “ot”, sog (YUT) > sugak “soğuk”, aldinki (YUT) > aldındaki “önceki”, rus (YUT) > resle (Far.)“dürüst”, elley (YUT) > elilla “ninni”, çedir (YUT) > çidiilig “çadır”, nim (YUT) > nimşek “yarım, buçuk”, könek (YUT) > köinek “gömlek”, küknevre (YUT) > kükünnevyta “torun evladı”, kan (YUT) > kamkus “kan”

4.1 Hece Düşmesi

şehir (YUT) > şe (Far.)“şehir”, tögürmen (YUT) > tügmen “değirmen”, üstün (YUT) > üst “üst”, işaret (YUT) > şene (Ar.)“işaret”, dorilik (YUT) > duru (Far.)“ilaç”, yayla (YUT) > yal “yele”, nahayeti (YUT) > nayeti (Ar.)“çok”, kebiristan (YUT) > gurustan (Far.)“mezarlık”, muştum (YUT) > müşt (Far.)“yumruk”, taşki (YUT) > taş “dış”

bücek (YUT) > buc (Ar.)“köşe”, yanduruvet- (YUT) > yanduvat-“kusmak”, oynivet- (YUT) > oina- “oynamak”, kögilek (YUT) > könek “gömlek”, buyru- (YUT) > bûr- “emretmek”, inavet (YUT) > inam (Ar.)“merhamet”, ecayip (YUT) > ecep (Ar.)“ilginç”, şeriet (YUT) > şeri (Ar.)“şeriat”, kiyim (YUT) > kîm “kıyafet”, cimiki (YUT) > cimî (Ar.)“hepsi, herşey”, kakli- (YUT) > kak- “kurutmak”, içimlik (YUT) > iç “içki”, teriliş- (YUT) > teri- “ekmek”, manaşu (YUT) > muşu “işte bu”, nererse (YUT) > nerse “ne, bir şey”, takaşli- (YUT) > takaş- “yürümek”, sapli- (YUT) > sap- “saplamak”, palançi (YUT) > palan (Ar.)“birisini”, perence (YUT) > pica (Far.)“peçe”, koşmak (YUT) > koş “çift”, tinli- (YUT) > tın- “sakinleşmek, dinlemek”, enigu (YUT) > ine “işte o”, dorilik (YUT) > durı (Far.)“ilaç”, irade (YUT) > irem “istek”, kirik (YUT) > kırk “kırk”, işaret (YUT) > şaret (Ar.)“işaret”, kögilek (YUT) > köñlek “gömlek”, yeni (YUT) > yem “yeni”, yayla (YUT) > yal “yele”

4.2 Ünsüz Tekleşmesi

neççe (YUT) > neçe “kaç”, uttur- (YUT) > utur- “oyunda kaybetmek”, uşşak

(YUT) > uşak “küçük”, şallak (YUT) > şalak “kirli, pasaklı” callap (YUT) > calap (Ar.)”deri tüccarı”, hummar (YUT) > humar (Ar.)”sarhoşluk”, yette (YUT) > yeti “yedi”

4.3 Ünsüz İkizleşmesi

hemel (YUT) > hemmel (Ar.)”mart”, gunalik (YUT) > ginellik (Far.)“günah”, apar- (YUT) > appar- “ulaştırmak”, upa (YUT) > uppa “pudra”

Kaynaklar

1. Arat R.R. Uygur Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. – Makaleler cilt 1, Ankara, 1987. – S. 398-403.
2. Banguoğlu T. Uygurlar ve Uygurca üzerine. – TDAY Belleten, 1958. – S. 87-113
3. Buran A. – Alkaya E. Çağdaş Türk Lehçeleri. – Elazığ, 1999.
4. Emet E. Yeni Uygur Türkçesi Dialektleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Uygur Dialektlerinin Tasnifi Hakkında Görüşler. – Tömer Dil Dergisi, A.Ü. – Sayı 10, Mayıs. – 1993. – S. 10-13.
5. Erdağı B. Uygurlar ve Yeni Uygurca. – Çağdaş Türk Dili. – Ocak 1998. – Sayı 119. – Cilt X. – S. 25-34.
6. Malov S.E. Uygurskie Nareçiya Sintszyana. Teksti, Perevodı, Slovar. – Moskova, 1961.
7. Necipoviç N.E. Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü. – Rusçadan Çev: Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban. – Ankara: TDK Yay. 1995.
8. Öztopçu K. Uygur Atasözleri ve Deyimleri. – İstanbul. 1992.
9. Pritsak O. Das Neuuygurische. – Philologiae Turcicae Fundamenta. – 1. Cilt. – Wiesbaden, 1959. – S.525-563.
10. Tekin T. Ölmez Mehmet. – İstanbul:Türk Dilleri. 1999.

Kısaltmalar

Ar : Arapça

Far : Farsça

YUT : Yeni Uygur Türkçesi

Голлюдаг Н. Зміни звуків говору Хотена новоуйгурської мови згідно словнику Малова.
У своєму творі «Уйгурські наріччя Синцзяна. Тексти, переклади. словник.» (Москва. 1961) Малов провів дослідження говорів Хотена. Яркентда. Кашгара. Аксу. Турфана і Кучара уйгурської мовної сім'ї. Ці роботи видані разом з текстами, словниками і перекладами на російську мову. У кінці книги є словник, що складається з 4375 слів. Узавши за основу словник книги Малова, нами була зроблена спроба показати звукозміни говору Хотена у порівнянні з новоуйгурською мовою.

Ключові слова: новоуйгурська мова, говір Хотена. Малов.

Голлюдаг Н. Изменения звуков говора Хотена новоуйгурского языка согласно словаря Малова.

В своем произведении «Уйгурские наречия Синцзяна. Тексты, переводы. словарь.» (Москва. 1961) Малов провел исследования говоргов Хотена. Яркентда. Кашгара Аксу. Турфана и Кучара уйгурской языковой семьи. Эти работы изданы вместе с текстами, словарями и переводами на русский язык. В конце книги имеется словарь, состоящий из 4375 слов. Взяв за основу

словарь книги Малова, нами была сделана попытка показать звукоизменения говора Хотена в сравнении с новоуйгурским языком.

Ключевые слова: Новоуйгурский язык, говор Хотена, Малов.

Gulludag N. The phonetic occurrences in hoten patois of the new uygur turkish according to Malov's dictionary

Malov in his work "Uygurskie Nareçiya Sintszyana. Teksti. Perevodi, Slovar." Moscow 1961" had investigated patois of the regions Hoten, Yarkund, Kashgar, Aksu, Turfan and Kuchar in the Uygur territory. He translated these texts into the Russian Language. gave 4375 the vocabulary about 4375 words. of the end of work. in this paper the investigated the phonetic occurrences in Hoten patois.

Key words: New Uygur Turkish, Hoten patois, Malov.

Статья поступила в редакцию 16 марта 2007 г.